

K STAVEBNÍMU VÝVOJI ZÁMKU OPOČNO OD 16. DO 18. STOLETÍ.

Tento příspěvek si neklade za cíl objasnění stavebních úprav zámku. Mohl by však upozornit na některé nesrovnalosti vyplývající z porovnání dostupných materiálů a z rozboru vzhledu stavby samé. V nejlepším případě potom naznačit možná východiska pro další hlouběji jdoucí práci.

Josef Jirák

Statný hospodář Mikuláš mladší Trčka z Lípy koupil roku 1495 od Jana z Janovic a Petršpurka statky pod Orlickými horami s hradem, dvorem a městečkem Opočnem. Po jeho smrti v r. 1516, značně rozšířený majetek ze závěti zdědila vdova po strýci, Johanka Kroměšínová z Březovic, která jej ještě téhož roku přepsala svým synům - Janovi, Vilémovi, Zdeňkovi, Jindřichovi a Mikulášovi. Z nich se správy opočenského panství ujal r. 1527 Zdeňk Trčka z Lípy a na Vlašimi a po rozdělení majetku r. 1533 jej postoupil synovci Janovi.¹⁾ Noví zámožní a vlivní majitelé se neomezovali na dílčí opravy zřejmě dosti poničeného hradu a snad již Zdeňk zahájil rozsáhlejší stavební činnost, směřující k výstavbě ranně renesančního zámku.²⁾ Svědčí o tom i nálezy architektonických článků při obnově omítek pod arkádami jižního a západního křídla zámecké budovy³⁾ a snad i dvě druhotně osazená klepadla a dveřní zámek.⁴⁾ Stavební práce pravděpodobně vycházely z gotické dispozice hradu, jehož jádro bylo v jihozápadním nároží dnešního zámku.⁵⁾ Jan sám neměl děti a tak přepsal opočenské panství na bratrance Viléma. Hospodářský růst panství, i přímý kontakt českého rytíře s italskou renesancí,⁶⁾ umožnil Vilémovi Trčkovi z Lípy a na Veliši zahájit roku 1560 rozsáhlé práce na úpravách zámeckého areálu tak, aby se stal vskutku reprezentačním sídlem renesančního kavalíra.

Dnes je všeobecně přijímán názor, že dispoziční řešení hlavní zámecké budovy je v současnosti stejné, (až na výjimku zdi, či úzkého spojovacího traktu mezi bočními křídly), jako po dokončení stavby v r. 1567.⁷⁾ Pokusím se nastínit důvody, které mě vedou k myšlence, že tomu tak nemuselo být.

Podívejme se, co nám říkají písemné prameny.

Asi první doložená zmínka o podobě zámku se vztahuje k r. 1560, „*půl zámku pobořeno a stavěn větší o příkopy*“,⁸⁾ a poměrně jasně nám určuje dobu vzniku severního křídla nad příkopem a severní části křídla západního, kde je absence nálezů staršího, než renesančního zdiva. Jižní část západního křídla je založena na torzech zdiva raně renesančního. Svědčí o tom jednak nepravidelnost stavební dispozice,⁹⁾ ale i nálezy architektonických článků, včetně jejich osazení. V jižním křídle byly ve zdivu nalezeny druhotně osazené architektonické články bez bližšího určení.¹⁰⁾

Urbář z r. 1598 se o stavbě zmiňuje pouze okrajově. „*Zámek Opočen od kamene dosti pěkně se sklepy doleními pro víno i pivo i jinými vrchními pro všeliké potřeby chování, kuchyní, špižírnu, světnicemi, komorami, se vším dostatkem pokojův i kašnou, kteráž vprostřed zámku jest a voda se po trubách žene, vystavený.*“¹¹⁾

Dalším písemným materiálem, který nám vypovídá o podobě zámku je až inventář „*všelijakých mobilíí*“ ze dne 19. ledna 1635 tak, jak ho zaslal do české komory inspektor panství opočenského a smiřického Linhart Korka z Korkyně.¹²⁾ V zápise je uveden v jisté posloupnosti velmi stručný popis jednotlivých místností, spíše s důrazem na vnitřní vybavení. Identifikace prostor dle dnešního stavu zámku je problematická i vzhledem k volnosti s jakou je inventář udělán. Přesto jsou v popisu zajímavé momenty, které mohou o stavbě leccos

naznačit: „Z té komory jsou schody, po kterýchž se jde nahoru do jednoho pokoje slove zlatý. Pod tím pokojem malá síňka. Z té síně jsou dveře a schody, kde se jde do pokoje slove lazaur.“ A dále: „Před týmž pokojem síň. Proti té síni jsou tři pokoje: jeden skrze nějž se jde po pavlácích do kostela.“ Z této citace poměrně jednoznačně vyplývá umístění pokojů do jihozápadního nároží. Zajímavé a dnešnímu stavu neodpovídající, jsou rozdílné výškové úrovně zmiňovaných pokojů. A dále: „Při té světnici komora neveliká v ní komín vlašskej.“

V hlavní budově zámku vlašský komín není. Byl použit až v přístavku herny kolem r. 1913. Zajímavý je údaj o umístění kapličky, která nebyla totožná s již zmiňovaným kostelem (dnes Nejsv. Trojice), ale podle dalšího popisu ji lze situovat také do jihozápadního nároží „Podle té špižárně jest kaplička a před ní maličká síňka. Podle té kaply jest sklep pod zemí z hloubi 30 stupňů. V němž se vína okolo desíti sudů složiti může. Podle toho sklepu jest jiný malý o 4 stupních hlouběji a v samé skále vytesaný.“ Po přečtení inventáře se nelze zbavit dojmu, že dispozice stavby a to především v její jihozápadní části byla v r. 1635 odlišná od té dnešní.

Další písemné prameny o vzhledu stavby a stavební činnosti jsou až do 19. stol. velmi sporé. Neznáme ani přesný datum požáru zámku zmiňovaného ke konci 17. stol., ani žádné stavební plány k barokním přestavbám. Zdeněk Wirth¹³⁾ popisuje stavební činnost rozdělenou na dvě fáze. První těsně po požáru a druhou navazující po r. 1700. „Tehdy již byly odstraněny bohaté renaissanční štíty nade všemi průčelími a snesena vysoká věž nad hlavním traktem, takže zámek obdržel nový obrys, jehož přesnou formu bohužel však neznáme.“¹⁴⁾ Této první stavební etapě pak připisuje štukový strop obrazárny, ploché stropy arkád druhého patra a vlys s triglyfy pod okapní římsou. Za nejvýraznější pak považuje barokní úpravu tří průčelí. Fasáda v nich byla rozčleněna soklem s maltovou rustikou a v patrech oživena prohloubenými výplněmi tvaru řeckého kříže a čtverce proloženého elipsou. Druhé etapě po r. 1700 přisuzuje výměnu ostění portálů a úpravu štukových stropů, fasádu na jižním průčelí nově rozčleněnou vysokými pásy a okenními parapety, včetně barokního orámování oken. Dále zřízení domácí kaple a úpravu starého důchodu mezi zámkem a pivovarem.

Stavitel provádějící rozsáhlé stavební úpravy koncem 17. stol. není znám. Počátkem 18. stol. působil u Colloredů Nicolau Rossi.¹⁵⁾ Jaký byl jeho podíl na barokních úpravách nevíme. Pobyt Giovanny Battisty Alliprandiho (asi 1665-1720) je na Opočně doložen v r. 1712 kdy upravuje průčelí kostela Nejsv. Trojice. Potom také v r. 1709 a 1710. Tehdy s velkou pravděpodobností řídil úpravy především jižního křídla zámku. R. 1718 byl na Opočně přítomen také Jan Blažej Santini-Aichl (1677 - 1723), ale neví se za jakým účelem.¹⁶⁾

Poměrně skoupé jsou k opočenskému zámku také starší obrazové materiály.

Za nejzajímavější lze považovat obraz opočenského panství¹⁷⁾ ze sbírek zámku. Jedná se o rozměrné plátno s vyobrazením všech městeček, vsí a dvorů na panství. Opočno ve středu obrazu je znázorněno mírným nadhledem z jihu. Vlastní budova zámku netvoří souvislou „podkovu“ jako v současnosti. Odhlédneme-li od hodinové věže má severní a západní křídlo přibližně dnešní podobu. Jižní část západního křídla a celé jižní křídlo sestává z několika budov, snad dvoupodlažních, s druhým podlažím hrázděným. Na východní straně je naznačena zeď uzavírající dvůr.¹⁸⁾ V podstatě se s dnešním stavem shoduje také umístění a vzhled letohrádku, míčovny i bašt a opěrných pilířů v městské zdi.¹⁹⁾ Vznik obrazu lze s notnou dávkou opatrnosti posunout před rok 1682, od kdy Novou Ves (Haugvicov), a Vyhnanice držel Jan Václav Šebastian Oprštorf z Dubu,²⁰⁾ zatímco na obraze jsou vsi ještě uvedeny jako součást opočenského panství. Vlastnictví znázorněných obcí dominia by si zasloužilo podrobnější rozbor, stejně jako porovnání vedut se známými materiály, i když zde lze předpokládat, že největší pozornost malíř zaměřil na znázornění správního centra panství. Autor obrazu je neznámý.²¹⁾

Mapa opočenského panství – detail

Dalším zajímavým obrazem ve sbírkách zámku je pohled na Opočno od severovýchodu.²²⁾ Zámek na něm má již v podstatě stejný vzhled jako dnes. Nádvoří je však ještě uzavřeno do výše 1. patra. Tři páry sdužených oken naznačují, že se nejedná pouze o zeď, ale spíše o spojovací trakt. Druhé patro arkád má již rovné kladí. Nad severním křídlem je vztyčena hodinová věž. Kostel Nejsv. Trojice na tomto obraze, stejně jako na jeho protějšku,²³⁾ má ještě renesanční podobu. Přijmeme-li vročení barokních úprav kostela 1712, pak lze obraz datovat před tento rok.

Ještě na jednom obraze je zámek vyobrazen s hodinovou věží, spojovacím traktem a horním patrem arkád, tentokrát s oblouky. Toto vyobrazení je však velmi schematické, provedené pouze jako pozadí hlavního námětu. Snad by se mohlo jednat o obraz z konce 17. stol.²⁴⁾

Další známé pohledy na Opočno jsou spíše městskou vedutou,²⁵⁾ a nebo vznikly po r. 1750.

Při bližší prohlídce budovy zámku, zjistíme několik odchylek mezi jižním křídlem a křídlem severním a západním.

- a) Sloupy arkád jižního křídla ve všech podlažích jsou celkově robusnější, dřek má jiné proporce, entase se opticky tolik neuplatňuje.²⁶⁾
- b) Kamenorez arkád přízemí i I. patra je zde zcela odlišný.²⁷⁾ Půlkruhový oblouk je složen ze tří výsečí, oproti vodorovně pokládaným kvádrům cviklu na západní a severní straně.
- c) I přes poměrně dobře zachovanou dokumentaci oprav arkád z let 1878-1879²⁸⁾ zde nebyla zjištěna výměna kamenných prvků. Tato část arkád působí nejkompaktněji, kamenné prvky mají nejméně oprav a doplňků a to snad i díky pískovci z jiné lokality.
- d) V I. patře jsou čabrakové konzoly v ploše stěny jinak osazeny, mají mírně odlišné proporce a nejsou pokryty vrstvou bílého a šedého hlinkového nátěru.
- e) Celé křídlo je širší, v přízemních místnostech bez typicky renesančních kleneb. Patrna je snaha o přísné vyrovnání souměrnosti na osu zámku i za cenu vytvoření nefunkčního

protilehlého průjezdu²⁹⁾ a shodného členění fasád na schodišťových křídlech. Je možné, že tato úporná snaha o symetrii je východiskem celé přestavby jižního křídla.

- f) V přízemí nejsou zachována renesanční ostění dveří.³⁰⁾
- g) Okna v patrech již nejsou zdvojená, jsou rozměrnější v kratších odstupech, osazená v barokních ostěních.
- h) Krov nad křídlem je odlišné konstrukce, svým charakterem odpovídající období raného baroka.³¹⁾

Je otázkou jak lze výše předložená data a údaje vyhodnotit. Do současnosti tradovaný názor o výstavbě celé hlavní budovy v letech 1560 - 1567 a její dílčí barokní úpravě, je výsledkem stylové jednoty a logičnosti řešení především arkádového nádvoří a jistě také absencí písemných pramenů, které by byť jenom částečně, naznačovaly možnost odlišné interpretace stavebního vývoje.³²⁾ Dle mého názoru, bude správné korigovat názor na stavební vývoj 17. a 18. stol. minimálně v tom smyslu, že jižní křídlo bylo buď radikálně barokně přestavěno, a nebo, a to je dle mého názoru pravděpodobnější, bylo ve své podstatě ranně barokní novostavbou v místech stržené stavby starší.

Poznámky

- 1) Sedláček A.: Hrady, zámky a tvrze království českého, Praha 1883, s. 47- 49.
- 2) Flesar A.: Popis historicko - archeologicko - statistický okresu Opočenského, Hradec Králové 1895, s. 35. “.....a jal se (Zdeněk Trčka z Lípy) zámek Opočenský totiž zadní díl nad údolím z gruntu znova stavěti.“
- 3) Slavík J.: Nálezová zpráva č.j. POP 155/97 SaK, Opočno pod Orl. horami, zámek č.p. 1, Dokumentace zdiva přízemí pod arkádou a průjezdu, 1997.
- 4) Klepadlo s prolamovanou podložkou s nápisem ANNO DOMINI 1538 osazené na kovem přeplátované křídlo dveří vedoucích do suterénu jižního křídla a druhotně osazené kovové dveře s krásným zámkem a přítuhou archaického tvaru (dle osobního sdělení J. Kadlece pozdně gotickou) osazené do ostění chodby vedoucí ke kostelu Nejsvětější Trojice.
- 5) Sedláček A.: Hrady, zámky a tvrze království českého, Praha 1883, s. 41.
- 6) Netková J., Paulík M.: Průvodcovský text, KSSPPOP v Pardubicích 1983, s. 29.
- 7) V rytířském sále II. patra zámku jsou osazeny dvoje dveře s dřevěnou intarzovanou výplní s motivem architektury, nesoucí letopočet 1565.
- 8) Sedláček J.: Hrady, zámky a tvrze království českého, s.50. Podobný údaj uvádí Flesar A.: Popis historicko - archeologicko - statistický okresu Opočenského, Hradec Králové 1895, s. 38.
- 9) Viz plán přízemí zámku.
- 10) Slavík J.: Nálezová zpráva č.j. POP 155/97 SaK, Opočno pod Orl. horami, zámek č.p. 1, Dokumentace zdiva přízemí pod arkádou a průjezdu, 1997.
- 11) Urbář opočenského panství z r. 1598, SoA Zámorsk.
- 12) Archiv min. vnitra v Praze, opis Dostál J.: Opočenský zámek roku 1635. In: Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze, ročník 43, Praha 1935, č.4, s. 183 - 188.
- 13) Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo - Mannsfeldu 1866-1936, Praha 1936, s.71-72.
- 14) Na vyobrazeních zámku je hodinová věž nad průjezdem severního křídla zobrazována i kolem r. 1712.

- 15) Kořán I.: Barok pod Orlickými horami. In: Orlické hory a Podorlicko, Rychnov nad Kněžnou 1970, s. 113.
- 16) Preiss P.: Italští umělci v Praze, Praha 1986, s.324.
- 17) Obraz opočenského panství, autor neznámý, kolem 1767, olej na plátně, 149 x 228cm, inv. č. 2158, La 444, F.C. 28
- 18) Podobně umístěné torzo zdi známe i z výkresů datovaných po r. 1851 (sic!) umístěných v SoA Zámrsk, fond Vs Opočno.
- 19) V této souvislosti je zajímavá mohutná polygonální věž, zřejmě v místech dnešní lodžie u herny, či na skále v J-Z nároží. Někde v těchto místech je v inventáři z r. 1635 zmiňována kaple.
- 20) Sedláček A.: Hrady, zámky a tvrze království českého, Praha 1883, s. 171.
- 21) Použitá technologie olejomalby na hnědočerveném bolusovém podkladu byla používána po celé 17. a 18. stol.
- 22) Pohled na Opočno, autor neznámý, kolem 1710?, olej na plátně, 128 x 175cm, inv. č. 2154, La 4, F.C. 31.
- 23) Pohled na Opočno, autor neznámý, kolem 1710?, olej na plátně, 131 x 173,5cm, inv. č. 2153, La 5, F.C. 32.
- 24) Portrét koně, autor neznámý, dle osobního sdělení L. Machytky snad konec 17. stol., olej na plátně, 310 x 270cm, plátno šíře 104 - 108 cm, plátňová vazba, 14-16 nití/cm, inv.č. 10044
- 25) Mapa opočenského panství, měřil Michálek, kreslil Jo: Millius, inv. č. 1292. Dnes v SoA Zámrsk, fond Vs Opočno. Součástí mapy je pěkný prospekt města Opočna. Přes detailní znázornění střechy zámku, zde již hodinová věž není. Prospekt je tužkou dodatečně datován 1749, rozhodně však vznikl před r. 1800.
- 26) Viz měření obvodů dřívků sloupů, následně vynesena do grafů.
- 27) Viz fotodokumentace současného stavu.
- 28) Fotodokumentace ze sbírek zámku v Opočně inv. č. 2487/3, 4, 30, výkresy a foto v SoA Zámrsk, fond Vs Opočno.
- 29) Při opravách omítek v přízemí pod arkádou byla odkryta osazení spodních částí dveřních ostění. Za dochované renesanční ostění lze pokládat pouze jediné, ostatní byly vyměněny. Profilací a rozměry však odpovídají původním. U jižního křídla tomu tak není. Viz Slavík J.: Nálezová zpráva č.j. POP 155/97 SaK, Opočno pod Orl. horami, zámek č.p. 1, Dokumentace zdiva přízemí pod arkádou a průjezdu, 1997.
- 30) Druhotně zazděný průchod se segmentovým záklenkem je patrný na fotodokumentaci z počátku 20. stol. (např. inv.č. 2487/1 a další) a byl potvrzen při opravách arkád v r. 1997. Dobře je vidět i při prohlídce přízemní místnosti, kde je i druhotně zazděné rozměrné okno se segmentovým záklenkem, ve vnější obvodové zdi. Lze se domnívat, že toto řešení zaniklo spolu s vynesením balkónu na krakorcích, vsazených do zdi přímo nad segmentem.
- 31) Osobní sdělení L. Svobody.
- 32) B. L. (Bohumír Lifka ?): Rodový a patrimoniální archiv na Opočně. In: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo - Mannsfeldu 1886-1936, Praha 1936, s. 60. S odvoláním na starší odkaz sděluje: „*Bohatý kdysi archiv Trčkovský byl v dřívějších letech zničen, zvláště pak zásluhou německého spisovatele Brauna z Braunthalu, který povolán jsa v letech padesátých minulého století k jeho srovnání, vše to, čemu nerozuměl (a to bylo všechno české), jednoduše „vymýtil“.*“

V Opočně, 1998